

ИЗ СТАРОПЛАНИНСКАТА ТОПОНИМИЯ

И. Дуриданов

От досегашните проучвания на нашата топонимия може да се види, че в планинските области са оцелели немалко старинни географски имена, които са живо свидетелство за етническите промени, за движението на населението, за мирното съжителство и контактите между славянско и неславянско население в по-далечното минало. С оглед на тези важни проблеми на историческата география ще се спрем в тая статия на няколко географски имена из Стара планина, чието значение не е съвсем ясно от гледна точка на съвременния български език.

1. Вежен

Това име, което носи най-високият връх в Златишко-Тетевенския балкан (2198 м), е уникално не само в нашата страна, но, доколкото ми е познато, в целия Балкански полуостров. Българинът го чувствава несъмнено като славянско, може би поради наличието на глагола *вежа* (диал.) със значение 'връзвам, веза', срав. и производните му *довежа*, *завежа*, *извежа* и т. н. от стбълг. сег. вр. *важж*, инф. *вазати*. Производно на *-ен* обаче не е възможно от този глагол (минало страдателно причастие гласи *везан*, стбълг. *вазанъ*), поради което той не е послужил за основа на името *Вежен*. Различава се фонетично от него и засвидетелстваното в църковнославянски източници съществително *възънь* 'връзка', 'което би дало на български **везен*. Още В. Миков² се опита да обясни *Вежен* от стбълг. *вѣжа* в значение 'кула, шатра', без да се спира върху структурата на името. В същност *Вежен* представлява прилагателно на *-ен*, стбълг. *-ънь*, така че то ще е гласяло в старобългарски **Вѣжънь* по същия начин, както от стбълг. *кжшта* 'колиба, шатра', нбълг. *къща* имаме прил. *кжштънь*, нбълг. *къщен*. Нека добавим още, че думата *вѣжа* е засвидетелствувана в староруски писмени паметници в значение 'шатра, кула'³ и че е запазена до днес

¹ Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862 — 1865, стр. 124.

² В. Миков, *Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, плавини и места*, София, 1943, стр. 245.

³ Fr. Miklosich, *пос. съч.*, стр. 120.

и редица славянски езици. Така например в руски говори *вежа* е познато с няколко значения: 'кула; колиба, построена от пръти и покрита с храсти; землянка; палатка; чергафска каруца (рус. кибитка)' и др.⁴ среща се още в украински *вѣжа* 'кула', брус. *вѣжа* 'същ.', словенски *veža* 'заслон, преддверие', стчеш. *vež, veže* 'кула', словашки *veža*, пол. *wieża*, глуж. *wježa*, длуж. *wjaža* 'дом'.⁵ Измежду южнославянските езици думата е оцеляла само в словенски, в български и сръбско-хърватски е изчезнала. Въз основа на приведените данни от славянските езици може да се заключи, че имаме работа с една праславянска дума, свързана с подвижния живот на славянските племена в тяхната прародина.

Какво по-точно е означавало името *Вежен*? В. Миков⁶ му приписва образно значение: „... действително този връх, както и тур. *Чадъртене* в Рила наподобяват на шатра, ниска кула“. Следвайки Миков, и Иван Бояджиев в едно описание на връх Вежен от 1968 г. смята, че народът го е нарекъл така поради това, че „при ясно време върхът се очертава величествено на небосвода като огромна шатра“⁷. Наистина образни названия във връзка с вида на планинските дялове се срещат в нашата топонимия, срв. напр. *Попова шапка* (още *Попова капа*), връх в Северозападна Рила, който според Ж. Чанков⁸, гледан откъм Говедарската котловина, има форма на старите попови „капи-скуфии“. От този пример обаче се вижда, че при образните наименования се използва съответното съществително направо, а не производно от него прилагателно. Поради това по-вероятно е според мен, ако се излезе от конкретното значение на името: върхът *Вежен*, който представлява широко платовидно пасище, ще е бил наречен така във връзка с наличието на някаква временна постройка — вѣжа 'колиба', или може би във връзка с временна славянско заселище — колиби. Това значение е единствено оправдано от гледна точка на структурата на името — прилагателно стбълг. вѣжнъ 'който се отнася до вѣжа'. От същото прилагателно са възникнали на руска територия речните имена *Вежна* (река в Тулска област), *Вежная* (река в басейна на Десна, Калужка област), *Вежница* (река във Владимирска област) и др.⁹ Инак местни имена от праслав. *veža* са познати в Словения, Чехия, Полша и Лужишката област.¹⁰

⁴ Словарь русских народных говоров, вып. IV, Ленинград, 1969, стр. 94.

⁵ За етимологията на тая дума вж. у М. V a s m e r, Russisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1953, стр. 178.

⁶ Пос. съч., стр. 245.

⁷ Ив. Бояджиев, Връх Вежен, сп. Турист, XIII (LIV), 1968, стр. 20.

⁸ Ж. Чанков, Географски речник на България, София, 1939, стр. 347.

⁹ M. V a s m e r, Wörterbuch der russischen Gewässernamen, I, Berlin — Wiesbaden, 1961, стр. 272.

¹⁰ V l . Š m i l a u e r, Příhůčka slovanské toponomastiky, Praha, 1970, стр. 190.

2. Веслец

Както е известно, така се нарича бърдото, което загражда от изток Врачанското поле; на това бърдо Ботевата чета е водила сражения с турците през май 1876 г. Това име не е усамотено. Така една височина до Трън носи названието *Веслъц* (според местния изговор)¹¹; *Веслец* се нарича още една планина южно от Прилеп на около 10 км, между селата Щавица, Марул и Бонче, и един рид западно от с. Пространье, Кичевско.¹² В. Миков¹³, който привежда първите два имена, е познал добре значението им, изхождайки от географските особености на назованите обекти, без да е дал едно лингвистично тълкуване: „С тези названия се наричат неголеми наредени, или, по-точно казано, непосредствено съединени една с друга височини подобно на весло, (разред. — И. Д.), на верига, каквито в действителност са всички по-горе отбелязани бърда.“ Все пак от приведеното място не е съвсем ясно какво по-точно разбира авторът под *весло*, тъй като в български последното означава обикновено лопатата, с която се кара лодка. Покрай тая дума в западните български говори е позната и друга, еднакво звучаща, но с различно значение — *весло* 'връзка', употребявана за означаване на свързани в едно предмети, обикновено пръчки, плодове; *весло* в значение 'усукани стебла (слама) от житни растения или трева като въже (пояс) за връзване на снопи' се среща например в познатата българска народна песен „Мощне ми са мили българските моми“¹⁴. Бълг. *весло* 'връзка', съответствува точно на рус. *вясло* — сламена връзка за връзване на снопи, рус.-цслав. *васло* 'превръзка', брус. *вясло*, от праслав. **vez-slo*, с корен *vez-* в стбълг. вѣзати вѣжж 'връзвам'.¹⁵ Според описанието, което дава В. Миков (вж. по-горе) на местностите, наричани *Веслец* (*Веслъц*), ще трябва да приемем, че в основата на това име лежи бълг. *весло* в значение на 'връзка, верига' и в такъв случай можем да реконструираме по-старата форма на името като **Васлъць* < праслав. **Vež-sl-ьсь*.

Това наше тълкуване изложихме накратко между другото в една статия от 1960 г. във връзка с етимологията на имената *Верила*, *Ворира*.¹⁶ По същото време излезе монографията на К. Попов върху топонимията на Белослатинско, в която той се спира и на името *Веслец*, посочено у него в членуваната форма *Веслъца*, като го обяснява от

¹¹ Миков, пос. съч., стр. 194.

¹² Топографска карта на Югославия 1 : 100 000, лист Прилеп — Битол и лист Ресен — Крушево.

¹³ В. Миков, пак там.

¹⁴ М. Вългенов, *Весло, свесло, превезло*, сп. Бълг. език, XX, 1970, стр. 216.

¹⁵ M. V a s m e r, Russisches etymologisches Wörterbuch, I, стр. 245. Бълг. *весло* 'връзка' липсва в „Български етимологичен речник“, издание на БАН.

¹⁶ I. D u r i d a n o v, Zur alten slavischen Toponymie Bulgariens, Zeitschr. f. slav. Philologie, XXIX, Heft 1, 1960, стр. 97.

глагола *веса* — *весло*.¹⁷ Но в същност думата *весло*, както бе изложено по-горе, има друга етимология, не може да се свърже с глагола *веса*, така че не е правдоподобно реконструираното от автора значение на името като 'бърдо с надвесени (разред. — И. Д.) склонове'.

Наскоро в една брошура Й. Заимов се опита да даде друго обяснение на името *Веслец* (част от Предбалкана, Врачанско), като го свърза с *весло* в значение 'гребна лопата' — „поради прилика по форма“.¹⁸ Такова значение би подходило обаче по-скоро за котловинни местности, отколкото за ридове и планини, така че това тълкуване трябва да се оцени като невероятно. От друга страна, Й. Заимов¹⁹ допуска и една втора възможност, като привежда диалектната дума *веслец* 'растение плевул'. Касае се до растението *Holosteum umbellatum* L., познато и под названието *весларка*.²⁰ Вероятността на подобно обяснение зависи до голяма степен от наличието или липсата на подобно растение в съответните места, което трябва да бъде установено. Тук обаче лингвистичният критерий е от решаващо значение: от гледна точка на образуването на имената на планини и планински дялове тълкуването не е убедително, тъй като простото название на тоя плевел едва ли би могло да послужи във формата за ед. число и без допълнителна наставка за наименуване на планини.

3. Крета

Това е седловина в Голема планина (в източния дял на Западна Стара планина); през нея минава път от с. Осеновлак към поречието на Батулийската река и София.²¹ В. Миков²² обяснява това название като равнозначно с бърдо: „На бърдо отговарят и други две, по-рядко, почти със забравено значение старинни названия — *Веслец*, планинска верига северно от Враца, и *Веслъц*, височина до Трън, както и *Крета*, села във Врачанско и Никополско и местност до Буковец.“ В същност името е от романско потекло: румън. *cretă* 'креда' и 'варовикова скала', лат. *creta* 'креда' и 'други видове бяла глина'.

4. Лествица — Климаш

В кн. 10 на сп. География от 1970 г., стр. 1—4, е публикувана статия от Милан Георгиев, в която се дава хубаво описание на Лест-

¹⁷ К. Попов, Местните имена в Белослатинско, Год. Соф. унив., Филол. фак., том LIV, 2, 1960, стр. 96.

¹⁸ Й. Заимов, Имената на планините в българската топонимия, София, 1971, стр. 20.

¹⁹ Пак там.

²⁰ Б. Давидов — А. Явашев, Материали за български ботаничен речник, София, 1939, стр. 349; Н. Стоянов — Б. Стефанов, Флора на България, III изд., София, 1948, стр. 419.

²¹ П. Делирадев, От Ком до Емине (по билото на Стара планина), Географско-исторически пътепис, София, 1934, стр. 38.

²² В. Миков, Произход и значение на имената . . . , стр. 194.

вица планина, простираща се в междуречието на Черни и Бели Вит като клон на Средна Стара планина. Между другото авторът се е опитал да обясни името на тая планина, което според него „може би е произлязло от нейните хубави вековни букови гори, от потайните сенчести места, от студените и бистри извори“ (стр. 1). С подобно обяснение не бихме могли да се съгласим. Ще отбележим най-напред, че допреди 30—40 години тая планина бе позната под името *Климаш*, под което е спомената у П. Делирадев²³ и Ж. Чанков.²⁴ Това име се повтаря и южно от Тетевенския балкан: *Климаш* е връх между Копривщица и Душанци. Още К. Иречек²⁵ го изтълкува правилно — от гр. κλίμαξ 'стълба', като отбеляза, че тая дума в Цариград и околността му се изговаря *климаши*. В подкрепа на тълкуването си той приведе сходното по значение българско име *Сълбица* (вм. *Стълбица*), както се нарича една мъчна пътека от Копривщица през върховете на Тетевенския балкан Булван, Братанички чал и Врътоп.²⁶ Що се отнася до формата на името *Климаш*, по-вероятно е да се приеме, че тя е резултат на славизиране на гр. κλίμαξ чрез замяна на завършека -αξ със славянската наставка -аш. Името е дадено очевидно от каракачани гърци.

От 1942 г. копривщениският *Климаш* е преименуван на *Лествица*.²⁷ Вероятно тогава е било заменено и името на тетевенския *Климаш* също с *Лествица*. Така бе възкресена една стара, изчезнала отдавна в българските говори дума, засвидетелствувана още в старобългарски под формата лѣствица в значение 'стълба' (в Супрасълския сборник). Както може да се види от речника на Н. Геров²⁸ думата се употребява по време на Възраждането в значение 'нотна стълбица (октава)' явно под черковнославянско влияние. В словенски тя е запазена в жива употреба и до днес — *lěstviča*, а така също в украински — *ліствиця* 'стълба'.

5. Платуница

В своя пътепис „От Ком до Емине“ (стр. 54) П. Делирадев отбелязва, че мощният рът Климаш, който се разстила между басейните на Бели и Черни Вит, е разделен в края си от поточето Козница на два клина — *Брязово* и *Платуница* с вр. Патрахил. Името *Платуница* има точно съответствие на румънска територия — *Platonița*, което се обяснява добре като производно от личното име *Platon* (заето от гръцки Πλάτων²⁹) с наставката -ița от славянски -ица. Гласната -у- в *Пла-*

²³ П. Делирадев, пос. съч., стр. 49, 54.

²⁴ Ж. Чанков, Географски речник на България, стр. 200.

²⁵ К. Иречек, Пътувания по България, Пловдив, 1899, стр. 313.

²⁶ К. Иречек, пос. съч., стр. 295, 313.

²⁷ Ж. Чанков, Географски речник на България, София, 1958, стр. 272.

²⁸ Н. Геров, Речник на българският език, III, Пловдив, 1999, стр. 33.

²⁹ N. A. Constantinescu, Dictionar onomastic romănesc, Edit. Acad. Republ. pop. române, 1963, стр. 131.

туница може да се обясни като резултат от редукция на неудареното -о- в местните български говори или пък, ако е под ударение, се е получила от о за сметка на румънския език (срв. румън. *bun* 'добър' от лат. *bonus*). Названието *Платуница* в Тетевенския балкан е несъмнено остатък от пастирите власи, чието движение по тези места е познато до най-ново време.³⁰

ZUR TOPONYMIE DER STARA PLANINA

I. Duridanov

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel werden sechs Bergnamen aus dem Gebiet der Stara planina gedeutet:

1. *Vežen* — der höchste Gipfel des Gebirges in der Gegend von Zlatica — Teteven. — Aus abulg. **Věžъnъ*, Adj. zum *věža* (so aruss.) 'Wohnwagen, Zelt, Turm', russ. *veža* 'Zelt, Wohnwagen, Wetterdach, Turm', ukr. *veža* 'Turm, Hütte', wruss *veža* 'Turm', sloven. *včža* 'Hausflur, Vorhaus' usw. Der Name steht in Zusammenhang mit einer dort existierten Hütte oder mit einer alten slawischen Siedlung in dieser Gegend; eine solche Siedlung besteht heute nicht mehr.

2. *Veslec* — Gebirgskette, die das Feld von Vraca (Nordwestbulgarien) von Norden einschließt. Der Name kehrt in anderen Gebieten des Ostteils der Balkanhalbinsel wieder: *Vesl'c*, Anhöhe bei der Stadt Trăn; *Vesles*, Gebirge südlich von Prilep (Makedonien) zwischen den Dörfern Štavica, Marul und Bonče, und Hügel westlich von Prostranje, im Kreis Kičevo. — Aus älterem *Ve,slъcъ* < urslaw. **Ve,z-sl-ъcъ* 'Ableitung von *ve,slo* (so russ — kslaw.) 'Band', bulg — dial. *veclo* 'Bund, Garbenseil', russ. *v'áslo* 'Garbenseil, Garbenwinde', wruss. *v'áslo*, zur Wurzel *ve,z* — in abulg. *ve,zati ve,žo*, 'binden'. Der Name bedeutet 'unmittelbar miteinander wie ein Bund, eine Kette verbundene Anhöhen.

3. *Kreta* — Gebirgssattel in der Golema planina (im Ostteil der westlichen Stara planina). — Zu rumän. *cretă* 'Kreide' und 'kalkhaltiger Fels', lat. *creta* f. 'Kreide und andere weisse Lehmarten'. Diesen Namen führen auch zwei Dörfer in Nordbulgarien, in den Kreisen Vraca und Nikopol.

4. *Lestvica* — *Klimaš* — a) Ausläufer des mittleren Teils der Stara planina, zwischen den Flußgebieten des Beli Vit und Černi Vit; b) Hügel zwischen Koprivštica und Dišanci, Kreis Pirdop. *Klimaš* (nach K. Jireček) geht auf griech. κλιμαξ 'Treppe, Leiter' zurück. Der Name ist slawisiert worden, indem griech. — ξξ durch das slawische Suffix ersetzt worden ist. *Lestvica* ist eine an stelle von *Klimaš* neugegebene Benennung, die seit dem J. 1942 existiert. Das ist abulg. *lěstvica* 'Leiter, Treppe'. Das Wort ist heute in der modernen bulgarischen Sprache nicht gebräulich.

5. *Platunica* — Teil der Lestvica planina (s. obem unter „a“, Punkt 4). Eine genaue Entsprechung stellt der rumänische ON *Platonitza* dar, der vom PN *Platon* (griech. Πλάτων) mit dem Suffix — ita < slaw — ica gebildet ist (N. A. Constantinescu). Der Name *Platunica* ist von wlachischen Hirten gegeben worden.

³⁰ К. Иречек, пос. съч., стр. 306.